

BOEKBESPREKINGEN

De opgelegde consumentenqueeste naar eeuwige jeugd

Benjamin R. Barber (2007) *De infantiele consument: hoe de markt kinderen bederft, volwassenen klein houdt en burgers vertrappt*. Amsterdam: Ambo, 512 pp.

De Amerikaanse politicoloog Benjamin Barber is vooral beroemd geworden met zijn boek *Jihad vs McWorld* uit 1995, dat na 9/11 een heuse revival doormaakte vanwege de bijna profetische beschrijving van de botsende beschavingen van consumptiekapitalisme en islamitisch fundamentalisme. In zijn nieuwste boek *De infantiele consument* stelt Barber het thema centraal dat ook al in *Jihad vs McWorld* terug te vinden is: de dreiging voor de democratische staatshuishouding die volgens Barber uitgaat van het onmatige consumentisme.

De titel van dit vuistdikke boek zet de toon: omineuze woorden als infantiel, bederven, kleinhouden en vertrappen zijn representatief voor de wijze waarop Barber van zich doet spreken. De kritische uitlatingen over de wijze waarop we ons overgeven aan het consumptieve genieten zijn niet van de lucht. Het gaat volgens hem dan ook niet goed met de wijze waarop de kapitalistische wereld zich aan het ontwikkelen is. De consumptiegerichte fase waarin het kapitalisme zich vandaag bevindt drijft volgens Barber in sterke mate op het cultiveren en conditioneren van een infantiel ethos. Kinderen tot volwaardige consumenten maken en volwassen consumenten infantiliseren zijn twee zijden van dezelfde medaille. Het consumptieculturele ethos van kinderlijkheid staat ten dienste van de groei en bloei van het consumentisme door verslavende heberigheid en impulsieve consumptiebegeerten te promoten en te conserveren.

Dit infantiele ethos, dat door Barber wordt aangewezen als spil van het excessieve consumeren, weerspiegelt volgens hem de moderne tijdgeest die ver verwijderd is geraakt van de wereld van het productiegerichte kapitalisme waarin Webers protestantse ethiek prevaleerde die soberheid, spaarzaamheid, ijver, toewijding aan publieke werken en liefdadigheid hoog in het vaandel had staan. Barber plaatst het infantiele ethos met andere woorden tegenover het mentaal-culturele gesternte waaronder volgens Weber het vroege kapitalisme tot wasdom kwam. Gemakzucht, simplisme en vluchtigheid vormen evenwel essenties van het infantilisme, dat volgens Barber dan ook niet in het teken staat van opbouw, maar van teloorgang van het kapitalisme tot een materialistisch consumentisme. Bovendien fungeert het infantiele ethos als een splijtzwam tussen kapitalisme en democratie omdat de verkleuterde consumenten ('kidults') hun identiteit uitleveren aan de commercie en hun burgerrol plus de bijbehorende behartiging van publieke belangen inleveren.

Het uit elkaar halen en houden van de consument en de burger is een rode draad in *De infantiele consument*. Barber presenteert ze als een strikt van elkaar gescheiden contrastenpaar. De consument existeert in het rijk van het infantilisme, de ideologie van privatisering en de subtiele tirannie van de markt ten gunste van het verplichte kopen van (merk)artikelen. De burger daarentegen wordt voorgesteld als de deugdzame hoeder van volwassen (gemeenschaps)waarden. De

burger, kortom, als waardig nazaat van de protestantse ethiek waarin rede, bedachtzaamheid, werk en investeren verheven zijn boven gevoel, impulsiviteit, spel en spenderen, die volgens Barber toebehoren aan het infantiele consumentendomein.

Barbers weigering om de versmelting van de twee tegenpolen burger en consument als optie te erkennen, doet zijn betoog aan overtuigingskracht inboeten. Om te beginnen omdat hij weinig ontvankelijk is voor hedendaagse ideeën over de burgerconsument waarin aandacht wordt gevraagd voor de mogelijkheid dat wel degelijk ook publieke belangen (rechtvaardige handel, kinderarbeid, dierenwelzijn, milieu, e.d.) betrokken worden in consumptieve keuzes. Barber wuift deze ideeën weg met de suggestie dat daarin verkondigd zou worden dat via de consumentenmarkt de publieke belangen prima gediend worden. Als zou daarin de premisse zijn dat wie winkelt de wereld verbetert en er slechts nog op deze wijze een bijdrage aan de publieke zaak is te leveren – vergelijkbaar met George Bush die na de aanslagen op 11 september 2001 de Amerikanen oproep al-Qaida van replek te dienen door te gaan shoppen. In het denken over de ‘burger-consument’ is echter geen sprake van een triomfantelijk pleidooi dat de burger, als drager van de democratie, overbodig verklaart. Het wijst erop dat consumeren, verantwoordelijkheid en engagement niet per definitie elkaar uitsluitende zaken zijn, zoals Barber het wel voor doet komen, waarbij de mens als burger het exclusieve vermogen heeft het maatschappelijke belang te dienen. Voor wat betreft de relatie tussen goed burgerschap en consumptie had Barber er beter aan gedaan zich meer aan te trekken van zijn eigen woorden wanneer hij schrijft (p. 116): ‘Complexiteit vermijdt simplistische tegenstellingen en zoekt naar grijstinten.’

In het directe verlengde van deze tweedeling schetst Barber vervolgens een wel erg zwartgallig beeld van consumenten. Infantiel, zelfzuchtig, destructief, surrogaat en dwangmatig kooplustig zijn kwalificaties

die Barber op hen van toepassing acht. Om deze meedogenloze visie kracht bij te zetten biedt Barbers boek een even ontluisterend als ontsluitend panorama op de wereld van moderne commercie en merkenmarketing. Allerhande uitgekookte media- en marketingstrategieën en retorische ideeën waar marketeers en (pseudo)wetenschappers prat op gaan, maken pijnlijk duidelijk hoezeer we ons met z’n allen een rad voor de ogen (laten) draaien (zelfbedrog geniet volgens Barber niet toevallig steeds meer maatschappelijke acceptatie). Reclamemakers spiegelen zichzelf voor autonomie en zelfbewustzijn aan hun publiek te verkopen en consumenten praten zichzelf aan mondig en machtig te zijn inzake hun consumptiekeuzes. De schijn bedriegt en de schertsvertooning is schrijnend, stelt Barber. De consument waant zich meester over de markt, terwijl de markt hem tot zijn gevangene maakt; de consument denkt in alle vrijheid de wereld van materiële goederen te veroveren, terwijl hij er feitelijk door wordt gekoloniseerd. Een vrije wil en een diep ervaren van geluk zijn naar Barbers mening niet van toepassing op de moderne consument. De ondraaglijke leegheid van het consumptisme wordt in bloemrijke en onverbloemde taal beschreven, en de consumentenvrijheid wordt ontmaskerd op een wijze die doet denken aan de cultuurkritiek van Ad Verbrugge in *Tijd van onbehagen*.

Zoals de door hem afgeschilderde hedonistische consumenten van geen ophouden weten hun oppervlakkige en onverzadigbare instantbehoefte te bevredigen, zo weet Barber van geen stoppen met het aanvoeren van eloquente argumenten en pakkende voorbeelden om zijn wrange gelijk te bekrachtigen. Ondanks dat zijn betoog stoelt op een indrukwekkende belezenheid en een stortvloed van tot nadenken stemmende wetenswaardigheden die de hedendaagse wereld karakteriseren, slaat deze onuitputtelijkheid na verloop van tijd murw vanwege de eenzijdige nadruk op de uitwassen en schaduwzijden van het consumptietijdperk. Hoe

prachtig en prijzenswaardig vasthoudende dwarsheden ook mag zijn, de grens met vervelende drammerigheid is dun. Had Barber meer van zijn onversneden kritiek op het doorgeschoten consumptisme geprojec-

teerd op zijn eigen doorgeschoten gedachtegang, dan was *De infantiele consument* een nog sterkere verhandeling geworden.

Hans Dagevos

Beleid vormt beleving

Christian Bröer (2006) *Beleid vormt overlast: hoe beleidsdiscoursen de beleving van geluid bepalen*. Amsterdam: Aksant, 272 pp.

Hoewel ik graag in stilte lees, leek het me gepast om Christian Bröers proefschrift over geluidsoverlast met een luid ingeschakelde iPod tot me te nemen. Zou ik daarvan hinder ondervinden, dan kon ik meteen even nagaan, conform Bröers methode, welke processen van betekenisverlening mij daarbij parten speelden. Het risico van dit experiment was natuurlijk wel dat niet de muziek maar het boek mij na verloop van tijd zou gaan storen. Quod non! *Beleid vormt overlast* is een welluidende studie, die ik met veel plezier heb gelezen.

De schrijfstijl is prettig en toegankelijk. Dat laatste is ook geen overbodige luxe, want Bröer behandelt ingewikkelde materie. Thema is de beleving van geluidsoverlast als gevolg van (toenemend) vliegverkeer, bestudeerd aan de hand van twee voorbeelden, Schiphol Amsterdam en Zürich Kloten. Bewonderenswaardig is het daarbij gehanteerde perspectief, namelijk dat van een discoursanalyse van politiek, beleid en beleving. Bröer wil laten zien dat de wijze waarop het vraagstuk van geluidsoverlast door beleidsmakers wordt 'geframed', luid en duidelijk weerklinkt ('resoneert') in de wijze waarop burgers het vlieggeluid ervaren. In de handen van een minder vaardige onderzoeker had zo'n benadering gemakkelijk kunnen ontsporen in geneuzel. Bröer weet echter te overtuigen met mooie staaltjes sociaal-constructivistische analyse.

In het eerste deel van het boek wordt het centrale perspectief uit de doeken gedaan.

Een aantrekkelijk punt hierin vind ik het verband dat de auteur legt tussen de interpretatieve sociologie enerzijds en de sociologie van maatschappelijke modernisering anderzijds. Aan eerstgenoemde traditie ontleent hij het belang van betekenisgeving bij het ontstaan van geluidshinder, de tweede traditie wijst hem de weg naar politiek en beleid, als leveranciers van betekenis die meer dan ooit de dagelijkse ervaringswereld van burgers kleuren. Bröer heeft daarbij een scherp oog voor het tweesnijdende zwaard van de modernisering: het biedt burgers de lust van mobiliteit, maar tegelijkertijd de last van verkeerslawaai. Politiek en beleid zijn in dergelijke dilemma's rationele probleemoplossers, maar daarmee tegelijkertijd een voedingsbodem voor heftige emoties. De auteur richt hiermee zijn vizier op een nog veel te weinig onderzocht, maar hoogst actueel vraagstuk: de emotionerende werking van beleid, bestuur en politiek. Alsof hij weet dat hij beet heeft, gooit de jonge doctor er meteen maar een wet tegen aan, naar analogie van het welbekende Thomas theorema: 'wanneer beleid een situatie als problematisch behandelt, zullen mensen die situatie als problematisch beleven'.

Het is een prikkelend uitgangspunt voor onderzoek, maar laat ik daarbij meteen aantekenen dat de auteur niet altijd los weet te komen van de meer traditionele benaderingen op dit onderzoeksterrein. 'Dit proefschrift probeert de vraag te beantwoorden hoe geluidsoverlast van vliegtuigen ontstaat',

zo stelt hij op p. 19. Ik geloof niet dat deze causale claim wordt waargemaakt dan wel relevant is voor het onderzoek. Terecht staat Bröer uitvoerig stil bij de hiaten in het gangbare onderzoek naar geluidsoverlast. Zo laat hij zien dat variantie in de ervaring van geluidshinder onvoldoende wordt verklaard door louter akoestische factoren en ook al niet door typisch sociologische factoren als leeftijd, geslacht, of inkomen. De suggestie dat dit proefschrift deze verklaringsgaten dicht, is echter niet terecht. Wat we leren – en vooral daarin schuilt de meerwaarde van de studie – is *hoe* het beleidsdiscours op tal van verrassende manieren opduikt in de beleving van geluidsoverlast. Als er een verklaringsvraag aan de orde zou moeten zijn in deze studie, dan zou die niet moeten gaan over het ontstaan van overlast, maar over het ontstaan van verschillende manieren om aan overlast uitdrukking te geven. Dat is een belangrijk verschil, waarop ik nog zal terugkomen.

Hoe is in deze studie de weerklank van beleid in de geluidsbeleving van burgers empirisch voor het voetlicht gebracht? Uitgangspunt is een eenvoudig model waarin drie uitingen van geluidsbeleving worden onderscheiden, te weten consonantie, dissonantie en een autonome uiting. In het eerste geval trilt de beleving als het ware mee op de golven van het beleidsdiscours, in het tweede geval wordt de taal van het beleidsdiscours weliswaar gevolgd, maar gaat dat gepaard met tegenstrijdigheden in de beleving, en ten slotte wordt gesproken van een autonome uiting, in het geval dat het beleidsdiscours geen vat heeft op de beleving. Stel, ter illustratie, dat een beleidsmaker overlast definieert als het overschrijden van een zekere grenswaarde. Als nu de beleving van de burger deze probleemdefinitie volgt – en hij gaat pas last ervaren cq klagen als de betreffende waarde wordt overschreden – dan is sprake van consonantie. Het kan echter ook zijn dat een burger zich wel oriënteert op dit discours, maar tegelijkertijd ervaart dat het indienen van klachten in de praktijk weinig uithaalt. In dat geval is sprake van dissonan-

tie. Als de burger zich ten slotte niets aan de beleidsdefinitie gelegen laat en simpelweg meent dat zijn eigen authentieke geluidsbeleving doorslaggevend is, dan spreekt Bröer van een autonome uiting.

Voor beide cases (Schiphol en Zürich Kloten) wordt in het empirisch deel steeds eerst het dominante beleidsdiscours gereconstrueerd, gevolgd door een analyse van de wijze waarop de beleving van geluid hiermee samenhangt. Voor dit laatste heeft de onderzoeker gebruik gemaakt van een verscheidenheid aan bronnen: interviews, ingezonden brieven, inspraakreacties, ingediende klachten. Met dit rijke materiaal wordt aannemelijk gemaakt dat in beide onderzochte landen weliswaar sprake is van een gevarieerd patroon van consonante, dissonante en autonome uitingen, maar dat tussen de twee landen cruciale verschillen bestaan in het dominante beleidsdiscours en het daarmee verweven patroon van gevoelsuitingen. Helaas moet ik hier afzien van alle subtiliteiten in de analyse en me concentreren op de hoofdlijn. Die luidt dat het Nederlandse discours sterk leunt op een planologische traditie, resulterend in een technocratische benadering van geluidsoverlast, gebaseerd op een ferm geloof in geluidscontouren, metingen en berekeningen. Bröer maakt daarbij aannemelijk dat de gevoelsuitingen van burgers meedeinen op de karakteristieken van wat feitelijk een 'blootstellingsbeleid' is. In Zwitserland, daarentegen, overheerst in het beleid de min of meer romantische notie dat vliegtuighinder de 'Heimat' bedreigt en dat deze last van de moderniteit zo rechtvaardig mogelijk moet worden verdeeld over burgers. In hun uitingen spelen dosis-effect argumentaties, anders dan in ons land, dan ook nauwelijks een rol, maar domineert de taal van het verdelingsgevecht, inclusief het hiervoor kenmerkende 'not in my backyard argument'.

In een boeiend slothoofdstuk erkent de auteur dat er nog wel wat valt te goochelen met de causale richting waarin de onderzochte verbanden lopen. Zo zou kunnen

worden tegengeworpen dat het dominante beleidsdiscours niet zozeer oorzaak als wel gevolg is van de wijze waarop burgers vlieg-hinder ervaren. Met de auteur ben ik evenwel van mening dat diens argument plausibel is. Hinderbeleid is zodanig geïnstitutionaliseerd geraakt dat moderne burgers worden opgevoed in het hanteren van de daarin besloten taal en betekenissen. Hieruit mag volgens mij echter niet worden afgeleid – en op dat punt ben ik het dus met Bröer oneens – dat beleid het ontstaan van overlast verklaart.

Het is eigenlijk vreemd dat deze verklaaringsvraag nog zo aanwezig is in het proefschrift. Ik bedoel, zo fascinerend lijkt me die vraag al met al niet. Vliegtuigen maken nu eenmaal herrie. Dat geldt weliswaar voor tal van modernistische vindingen, maar gevoelens van hinder nemen al snel af als er een aan/uit knopje in de buurt is, dan wel een adequate volumeregelaar. Vandaar dat ik ook rustig met de heftige klanken van Nick Cave op mijn Ipod aan het werk van Bröer durfde te beginnen. Moderne mensen kunnen en willen van alles verdragen, mits hen regelcapaciteit wordt toegekend. Bij vliegtuigoverlast is, kortom, vooral de ervaring van onmacht aan de orde en veel meer lijkt me over die kwestie niet te zeggen. Natuurlijk, we kunnen op zoek gaan naar allerlei nuances in de individuele beleving, maar ik dacht niet dat het de auteur hierom te doen was. Wat hij heeft onderzocht, is bovenal de wijze waarop burgers hun beleving in (boze, vaak geëmotioneerde) taal gieten en *hoe* deze talige expressie varieert met het dominante beleidsdiscours.

Dit is op zichzelf al interessant genoeg. Steeds indringender lijken de emoties van burgers in onze tijd een factor te worden in de lotgevallen van politiek en beleid. Daarbij weten we dat veel van deze zielenroerselen in beleidstaal worden uitgedrukt. Burgers kunnen bijkans stikken van woede wanneer ze praten over die vermaledijde bureaucratie. Maar we weten nog veel te weinig van de mechanismen die aan deze politisering van het gevoelsleven ten grondslag liggen. Hier is nieuw onderzoek nodig in de geest van Norbert Elias, onderzoek dat zich richt op het ontrafelen van het verband tussen maatschappelijke evolutie en de ontwikkeling van de gevoelshuishouding.

Gerichter dan hij nu heeft gedaan, had Bröer kunnen zoeken naar de drijvende (beleids)krachten achter het ontstaan van specifieke patronen van beleving. Zo laat hij bijvoorbeeld wel zien dat er in de Nederlandse context een onderscheid bestaat tussen ‘consonante belevingen’ (klagen als de geluidsnorm wordt overschreden) en ‘dissonante belevingen’ (wantrouwen rond handhaving van normen), maar op dit meer concrete niveau van gevoelsuitingen is niet gezocht naar achterliggende verklaringen. Terwijl juist hier een belangrijke vraag ligt: waarom leidt een en hetzelfde beleidsdiscours tot significante verschillen in beleving? Spelen sociale kenmerken en belangenposities hierbij een rol? Op dit punt had de auteur beslist dieper kunnen graven, maar dit laat onverlet dat hij met zijn kundig uitgevoerde studie een mooie bijdrage heeft geleverd aan een nieuw en belangwekkend onderzoekspoor.

Willem Trommel

De zware mens als probleem

H. Dagevos en G. Munnichs (redactie) (2007) *De obesogene samenleving. Maatschappelijke perspectieven op overgewicht*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 192 pp.

Deze bundel wil een aanzet geven tot sociaal wetenschappelijke kennisvorming over 'de maatschappelijke krachten en tegenkrachten die samenhangen met de overgewichtproblematiek en de succes- en faalfactoren voor het overheidsbeleid' (p. 8). In 'De omvang van overgewicht: een omgevingsperspectief' van redacteurs Dagevos en Munnichs wordt de titel van de bundel uitgelegd. Onze samenleving is dikmakend omdat (calorierijke) voeding altijd dichtbij is, en een door de voedingsindustrie ondersteunde cultuur ons aanmoedigt almaar meer te consumeren. Het focus op de sociale kant van overgewicht is ten eerste ingegeven door het besef dat voedingskundige en medische kennis onvoldoende aangrijpingspunten bieden om het probleem te lijf te gaan. Ten tweede moet de maatschappelijke benadering tegenwicht bieden aan te grote nadruk op de individuele consumentenverantwoordelijkheid waarin dik zijn als een keuze wordt voorgesteld. In de tweede inleiding 'Overgewicht als maatschappelijk en wetenschappelijk vraagstuk' stelt Brug vast dat het onderzoek naar de invloed van de (sociale) omgeving op ongezond (eet)gedrag nog tot '*terra incognita*' behoort. Zijn onderzoeksagenda richt zich op de analyse van veranderingen in de omgeving, zoals het bevorderen van de beschikbaarheid van energiearme voeding die ook nog lekker en makkelijk is (omdat consuminderen veel moeilijker is dan consumeren) en het creëren van een fysieke omgeving die uitnodigt tot bewegen (bijvoorbeeld door het aanleggen van mooie wandelpaden). Daarnaast is Brug's onderzoeksagenda gericht op de bestudering van de effecten van dwang: bijvoorbeeld het afdwingen van snoep- en snackvrije omgevingen of het verplichten tot meer beweging door verhoging van het aantal uren gym op school.

In 'Gewichtige verschillen: sociale stratificatie en overgewicht' wijzen Mackenbach en Roskam op de samenhang tussen gezondheidsrisico's en aan sociale klasse gerelateerde levensstijlen. Zij verklaren het verschil in gewicht tussen hogere en lagere sociale strata aan de hand van Bourdieu's distinctietheorie: de hogere strata hebben het regime van veel, vet en zoet ingeruild voor de smaak van de luxe, gezondheid en matiging (zie ook Van Otterloo en Van Ogtrop 1989). In tegenstelling tot veel andere gezondheidsrisico's is de sociaaleconomische ongelijkheid in overgewicht groter onder vrouwen. Vrouwen uit hogere sociaaleconomische lagen blijken ook vaker te lijnen, maken zich vaker zorgen om hun gewicht en lijden vaker aan anorexia nervosa.

Distinctiedrang staat ook centraal in de bijdrage van Pekelharing en Van Lenning. Geïnspireerd door Mandeville beschrijven zij dat slowfood, ondanks claims op morele en culinaire superioriteit, even goed behoort tot de consumptiesamenleving met haar beleviseconomie als het vermaledijde fastfood. En net zomin als fastfood is slowfood gericht op minder eten. Voeding is onderdeel van maatschappelijke positionering en slowfood biedt een nieuwe statusdimensie. Echter, ook het elitaire culturele onbehagen zoals dat tot uiting komt in de slowfoodbeweging druppelt geleidelijk naar onderen door en leidt tot nieuwe vormen van massaproductie en massaconsumptie.

Zwart zet vraagtekens bij de epidemiologische probleemdefinitie van overgewicht en obesitas. Hij meent, met een beroep op Foucault, dat enerzijds elitaire matigheid en esthetische zelfzorg en anderzijds volkse zwaarlijvigheid en onbekommerde consumptie al eeuwenlang in een ideologische strijd verwickeld zijn. Het beeld van het door armoede en zware fysieke arbeid vermager-

de volkse lijf is volgens Zwart een vooroordeel: zwaarlijvigheid was juist het kenmerk van het volkse lichaam. Bijzonder aan het huidige obesitasvertoog is dat het vervat is in morele en medische termen. Moreel, omdat matiging zelfdiscipline vergt in tijden van overvloed. Medisch, omdat de gezondheidsrisico's van zwaarlijvigheid centraal staan. Zo beschouwd is het obesitasvertoog onderdeel van een beschavingsoffensief: een moreel appèl ter verhoging van de algemene fysieke fitheid, dat zich feitelijk toch voornamelijk richt op de lagere sociale klassen met als doel de maatschappelijke participatie te vergroten.

De Beaufort analyseert dit morele appèl nader in 'Gezette tijden: over de morele plicht niet lelijk dik te zijn'. Zij wijst er onder andere op dat in het debat over zwaarlijvigheid moraal en schoonheid samenkomen. Hierdoor wordt het oordeel over lichaamsgewicht indringender dan bijvoorbeeld het oordeel over roken. De Beaufort stelt dat veel mensen veel lichaamsvet niet gewoon lelijk vinden, maar extra lelijk omdat zij menen dat dikke mensen wat aan hun gewicht zouden kunnen/moeten doen. De meer verborgen morele dimensie is hier: zware mensen die hun gewicht niet (willen) verlagen storen zich onvoldoende aan het feit dat zij anderen storen met hun lelijke, dikke verschijning. Zij overtreden de morele verplichting om geen aanstoot te geven.

Het boek bevat ook essays over de dikmakende sociale omgeving (van gezin en fysieke omgeving tot de voedingsindustrie). In 'Het gezin in de fuik: overgewicht en het moderne gezinsleven' verkent De Hoog hoe in verschillende typen gezinnen door verschillende oorzaken overgewicht kan ontstaan. Zo beschrijft hij het traditionele gezin (vaak lageropgeleide ouders, moeder zorgt voor huishouding en kinderen, conformisme is belangrijke eigenschap voor kinderen) waarin ouders hun kinderen belonen met snoepgoed en hun kroost rustig houden met snacks en zoetheid. Deze ouders zijn vaker zelf zwaar en hebben minder kennis van

gezonde voeding. In het geïndividualiseerde gezin dat we vinden aan de bovenkant van de samenleving (beide ouders hoogopgeleid met omvangrijke baan) bepalen kinderen veel meer zelf wat ze tot zich nemen, door de uithuizigheid van de werkende ouders en door hun grotere onderhandelingsruimte. Daarnaast beschikken zij over relatief veel zakgeld, dat besteed kan worden aan lekkernijen.

Terwijl een belangrijk deel van de essays is gewijd aan de relatie tussen voedingspatronen en overgewicht, relativeert Kemper dit door erop te wijzen dat wij de afgelopen decennia gemiddeld niet veel meer energie tot ons hebben genomen. In zijn ogen is het vooral een gebrek aan beweging dat ons zwaarder maakt. Dit ligt ten dele aan de toename van de automobiliteit en, in samenhang daarmee, de inrichting van de openbare ruimte (Vinexwijken die autogebruik bevorderen, parkeerplekken die ten koste gaan van speelruimte voor kinderen, slecht verlichte fiets- en voetpaden die weinig worden gebruikt omdat ze gevoelens van onveiligheid opwekken).

In de twee bijdragen over de rol van de voedingsindustrie van Jeurissen en Pater en Buijzen wordt het door Kemper genoemde gebrek aan beweging als hoofdoorzaak voor overgewicht in een ander daglicht gezet. Voedingsconcerns wenden dit argument aan om de invloed van de door hen gepropageerde consumptie van calorierijke voeding te bagatelliseren. Zowel Jeurissen en Pater als Buijzen pleiten voor een terughoudende marketing van calorierijke voeding én voor bewustwording van kwetsbare groepen die niet individueel verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor hun consumptiegedrag. Dit zijn jonge kinderen (Buijzen) en 'marktanalafabeten' (Jeurissen en Pater). De laatsten behoren tot sociaal kwetsbare groepen met 'een 'naïef begrip van de wereld om zich heen' en waarvan 'het niet reëel [is] te verwachten dat ze er zonder hulp een gezond eetpatroon op na zullen houden' (p. 111). Deze opmerkelijke zinsnede past

wat mij betreft goed in het door Zwart beschreven beschavingsoffensief.

De bundel vervolgt met hoofdstukken over preventie. Koelen wijst erop dat veel voedingsvoorlichting uitgaat van de verkeerde vooronderstelling dat kennis over gezonde voeding vanzelfsprekend leidt tot gedragsverandering. Zo simpel is het niet, want voedingspatronen zijn ingebed in sociale relaties. Denk hierbij aan voeding als identiteitsverlenend symbool, of het beperktere aanbod van gezonde producten in minder welgestelde wijken als resultaat van marktverhoudingen. Daarnaast steekt de serieuze toonzetting van voorlichting over gezonde voeding nogal af tegen de reclame van voedingsconcerns die juist het genot en plezier van eten onderstreept. Bovendien is reclame prominent aanwezig op de plek van aankoop en daardoor heel effectief, terwijl voorlichting zich op deze cruciale plek veel minder laat gelden.

Bieden een vettax of subsidies op gezonde voeding een oplossing? Dit heeft nauwelijks effect, zo blijkt uit Berkhout's economische beschouwing. Belastingen op ongezonde voeding of ingrediënten zoals suiker zijn niet effectief omdat de vraag naar voeding slechts voor een klein deel prijsgevoelig is. Bovendien zullen prijsmaatregelen mogelijk op andere onderdelen van de keten worden afgewenteld. Bij producten met een hoge toegevoegde waarde (ijs, snoep) zal een heffing op ongezonde ingrediënten slechts een marginaal deel van de prijs beïnvloeden. Berkhout wijst er ook op dat het idee van subsidies op gezonde producten er stilzwijgend vanuit gaat dat gezonde voeding duur is, hetgeen volgens haar onjuist is.

Bekker, Wallenburg en Helderma richten zich op de rol van de overheid. Zij constateren dat het publieke debat wordt gedomineerd door experts en overheid, terwijl de zwaarste groepen zelf niet gehoord worden. Volgens Bekker e.a. moet de overheid zich verdiepen in deze groepen, zodat het beleid recht doet aan de diversiteit van leefstijlen en waarden. Dit betekent niet dat deze di-

versiteit gerespecteerd moet worden: 'een voorwaarde voor gedragsverandering is dat risicogroepen zichzelf beschouwen als probleem-eigenaar' (p. 155). Door middel van 'communicatieve "sturing"' kan de overheid proberen sociale normen te beïnvloeden, bijvoorbeeld via een publieke dialoog met de tot nu toe niet-gehoorde partijen (p. 157). Wat zou Foucault hiervan zeggen –biopolitiek?

Het is mooi dat lichaamsgewicht met deze bundel interessante essays aandacht uit sociaal-wetenschappelijke hoek heeft gekregen. Over een aantal punten ben ik echter minder positief.

Ten eerste had ik van een sociaal-wetenschappelijk geïnformeerde bundel meer kritische afstand van de epidemiologische probleemdefinitie verwacht. Met uitzondering van de bijdrage van Zwart en de nuanceringen door Bekker e.a. (p. 158) wordt de lezer er bij herhaling op gewezen dat we momenteel met een 'epidemie' of sterk groeiend en/of bedreigend probleem te maken hebben (p. 12, 21, 33, 63, 77, 175). In de inleiding schrijven de redacteuren: 'de meesten zijn het er over eens dat overgewicht en obesitas een omvangrijk probleem is dat serieuze bedreigingen herbergt voor het fysieke en mentale welbevinden van de Nederlandse bevolking'. Hierbij tekenen zij aan: 'Natuurlijk, er zijn (actie)groepen die gekant zijn tegen de wijze waarop overgewicht en zwaarlijvigheid geproblematiseerd en gemedicaliseerd worden in het dominante discours. Hoe nuttig een gezonde sceptis in dit verband ook is, voor een zinvolle dialoog lijkt het weinig vruchtbaar iedereen die het over het obesitasprobleem heeft te betichten van antivet-hysterie' (p. 14). Maar hiermee doen zij de serieuze kritiek op het obesitas- en overgewichtdebat tekort (vergelijk Gard en Wright 2005, aflevering vier van *Social Theory and Health* 2005 en aflevering 1 van *International Journal of Epidemiology* 2006, beide geheel gewijd aan het obesitas debat). Daarnaast zijn de zorgen over overgewicht

niet geheel nieuw. Zwaarlijvigheid vormde al eeuwen eerder een bron van maatschappelijke verontrusting, vooral als in tijden van mobilisatie de lichamelijke conditie van het mannelijk deel van de natie aan inspectie werd onderworpen (Shilling 1996: 30). In hoeverre hebben we nu dus met een *moral panic* te maken (zie Campos et al. 2006)?

Ten tweede wordt er in de opstellen te weinig gebruik gemaakt van relevant sociologisch onderzoek naar de wijze waarop mensen hun lichaamsgewicht en voedingsgedrag interpreteren en rechtvaardigen (zie bijvoorbeeld Monaghan 2005 en Sobal en Maurer 1999).

Ten derde: de theoretische ambitie is gering. Zo wordt er in de bundel niet verwezen naar inspirerend werk dat in Groot-Britannië is verricht (Turner 1996; Shilling 1993; Scott en Morgan 1993). Het perspectief is sterk gericht op de wijze waarop onderzoek een bijdrage kan leveren aan de oplossing van het probleem overgewicht, maar een sociaal-wetenschappelijke geïnspireerde onderzoeksagenda is hiermee nog niet uitgewerkt.

Ten slotte: hoewel de bundel prettig leesbaar is en daardoor voor een breed publiek toegankelijk, had de redactie scherper gekund. Bepaalde zaken worden steeds herhaald, bijvoorbeeld de beschrijving van de fysieke oorzaak van overgewicht – langdurig hogere inname dan verbruik van energie – (p. 14, 22, 35, 64, 87 en 119) of de observatie dat calorierijk voedsel zich op elke straathoek aan ons opdringt (p. 17, 25, 110, 132). De woordspelingen ('uitdijende problematiek') waren mij soms wat teveel en verhouden zich bovendien niet goed tot de teneur van het boek, waarin overgewicht en obesitas als urgent maatschappelijk probleem wordt neergezet. Interessante tegenstrijdigheden of meningsverschillen tussen auteurs blijven onuitgewerkt. Zo wordt beschreven dat gezond voedsel in het algemeen duurder is (p. 36, 124), terwijl dit idee elders wordt weerlegd (p. 139). En waar de ene auteur concludeert dat de stijging van ons

gewicht de afgelopen tien jaar voornamelijk te wijten is aan een gebrek aan beweging, en niet zozeer aan gewijzigde voedingspatronen (p. 89) schrijft de ander verderop: 'sommige onderzoekers beweren dat de algehele gewichtstoename voornamelijk valt toe te schrijven aan bewegingsarmoede en niet aan te veel eten (...) 'door te benadrukken dat bewegingsarmoede een belangrijke oorzaak is van overgewicht, kan – bedoeld of onbedoeld – de verantwoordelijkheid van de voedingsindustrie naar de achtergrond worden gedrukt' (p. 109). Het laatste woord over de obesogene samenleving is dus nog niet gesproken, maar met deze bundel is lichaamsgewicht ook op de Nederlandse sociaal-wetenschappelijke kaart gezet.

Don Weenink

Literatuur

- Gard, M. en J. Wright (2005) *The Obesity Epidemic*. Londen: Routledge.
- Van Otterloo, A.H. en J. van Ogtrop (1989) *Het regime van veel, vet en zoet: praten met moeders over voeding en gezondheid*. Amsterdam: vu uitgeverij.
- Campos, P., A. Saguy, P. Ernsberger, E. Oliver en G. Gaesser (2006) 'The Epidemiology of Overweight and Obesity: Public Health Crisis or Moral Panic?' *International Journal of Epidemiology* 35, 55-60.
- Sobal, J. en D. Maurer (red.) (1999) *Interpreting Weight: the Social Management of Fatness and Thinness*. New York: Aldine de Gruyter.
- Monaghan, L. (2005) Big handsome men, bears and others: virtual constructions of 'fat male embodiment'. *Body and Society* 11, 81-111.
- Shilling, C. (1993) *The Body and Social Theory*. Londen: Sage.
- Turner, B. (1984) *The Body and Society*. Oxford: Blackwell.
- Scott, S. en D. Morgan (1993) *Body Matters: Essays on the Sociology of the Body*. Londen: The Falmer Press.

Denken in een tijd van sociale hypochondrie

Willem Schinkel (2007), *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*, Kampen: Uitgeverij Klement, 517 pp.

De Rotterdamse socioloog Willem Schinkel heeft een buitengewoon belangwekkend, on-Nederlands boek geschreven. Waar de meeste Nederlandse sociologen hun kracht zoeken in empirische studies met relatief beperkte theoretisch-sociologische, laat staan sociaal-filosofische ambities, daar is Schinkel bij uitstek een theoretisch socioloog, die de empirie vooral benut als onderbouwing voor een geheel nieuwe, eigen, conceptuele sociologische orde. [Ik weet het, ook het onderscheid theorie en empirie is volgens Schinkel conceptueel naïef en volslagen achterhaald]. Schinkel heeft een briljant boek geschreven waarin hij met behulp van veel zelfgemunte begrippen een scherpe tijdsdiagnose stelt: we leven in sociaal-hypochondrische tijden en dat blijkt met name in het debat over migranten en 'integratie'. [Ik weet het, alleen al het hanteren van de term integratie, zo laat Schinkel overtuigend zien, gaat uit van een assimilationistische maatschappijopvatting: migranten zouden in een bestaand geheel moeten integreren en worden aldus al a priori tot buitenstaanders gemaakt]. [Ook de term maatschappij moeten we volgens Schinkel niet meer hanteren, niet omdat hij het met Margaret Thatcher eens zou zijn dat er slechts individuen zijn – *there is no such thing as society!* –, maar omdat sociologen die over de maatschappij of de samenleving spreken gevangen zijn in een organicistisch denken over een 'sociaal lichaam'.]

Inderdaad, het is een beetje een vermoeiend, of beter: een veeleisend boek, omdat Willem Schinkel in alle opzichten een radicale denker is: hij redeneert en analyseert scherpzinnig en meedogenloos en is niet tevreden met de gemakzucht van veel sociologische analyses die simpelweg de centrale termen van het beleid reproduceren. Schinkel vindt, en dat lijkt me een adequaat vertrekpunt, dat ook de termen waarin de sociologische ana-

lyse wordt gepleegd, kritisch moeten worden onderzocht en liefst opnieuw uitgevonden. [Ja, ik weet het, ook de term kritisch moeten we volgens Schinkel kritisch hanteren]. In mijn eigen woorden, we moeten afstand creëren tussen de sociologische taal enerzijds en die van het beleid en het publieke en politieke debat anderzijds, anders lopen we het risico het dominante discours te reproduceren en blijven we gevangen in de veronderstellingen van beleidsmakers. Dat is ook een van de centrale verwijten van Schinkel aan onderzoekers op het gebied van 'integratie', zoals Koopmans, Dagevos en Hagendoorn en Sniderman (Scheffer vindt hij zo onder de maat dat hij slechts tevreden vaststelt dat deze, althans onder sociologen, niet al te serieus wordt genomen).

In een recensie van een standaard sociologieboek, zou ik eerst samenvatten wat het onderwerp van het boek is, welke vragen de auteur zich stelt en wat zijn of haar belangrijkste bevindingen zijn. Dat is met dit boek echter volslagen onmogelijk: er zijn maar weinig publieke en sociologische debatten waar de auteur niet aan raakt. In die zin is het een beetje een overspannen boek: alles lijkt gezegd te moeten worden. Om het boek recht te doen zou ik eigenlijk twee recensies moeten schrijven want het vuistdikke boek bevat minstens twee boeken. Een boek betreft de conceptuele en theoretische ambitie om de sociologie te vernieuwen (een sociologie die in een 'verrotte staat' zou verkeren volgens de auteur); een ander boek behandelt zijn analyse van het 'integratiedebat' zoals dat met name in Nederland wordt gevoerd en in Schinkels ogen geheel ontspoord is. Hij schrijft zelf ook aan het begin van zijn boek dat de lezer afhankelijk van interesse en voorkeur ongeveer de helft van de hoofdstukken kan overslaan. Maar eigenlijk vind ik dat Schinkel zichzelf daarmee tekort doet

want juist in de verwevenheid tussen zijn conceptuele creaties (sociale hypochondrie, agranormativiteit, autovampirisme, cultu-risme, terranormativiteit) en de bijdrage die Schinkel levert aan een andere manier van denken over migratie en incorporatieproces-sen [Ik weet het, fout, want incorporatie gaat weer uit van een gegeven sociaal lichaam] schuilt zijn grote kracht.

Om de lezer een beeld te geven van de rijkdom en eigenzinnigheid van dit boek zal ik daarom stilstaan bij beide boeken in zijn boek en trachten om deze in samenhang te bespreken: wat is de betekenis van Schin-kels' tijdsdiagnose (sociale hypochondrie) in relatie tot zijn bijdrage aan de vernieuwing van de sociologie?

Niet weten wat integratie is, geen mening hebben over 'de' integratie, het is maar weinig Nederlanders gegeven. Ook van sociolo-gen wordt voortdurend gevergd dat ze kun-nen vertellen hoe het met 'de' integratie gaat. In dat verband een kleine anekdote. Ooit, het lijkt al weer lang geleden, mocht ik als medewerker van het Verwey-Jonker Insti-tuut onderzoek doen voor de onvolprezen commissie-Blok (ingesteld om na te gaan waarom het integratiebeleid 'gefaald' had). Toen we met de commissie de conceptversie van ons rapport bespraken, was het enige punt van kritiek dat we nergens een definitie gaven van 'integratie'. Ons antwoord, dat het niet aan ons was om die definitie te geven en sterker nog, dat de term lange tijd nauwelijks in zwang was en vervolgens voortdurend an-dere betekenissen had in het politieke debat (en dat we dat keurig hadden gereconstrue-erd in ons rapport), maakte de commissie tamelijk wanhopig, overtuigd als zij was dat er een probleem was met 'de' integratie. Waar Willem Schinkel er – terecht – op wijst dat integratie een semantische geschiedenis heeft doorgemaakt, daar dachten de leden van de commissie-Blok dat ze voor eens en altijd konden vastleggen wat integratie is dan wel zou moeten zijn. Het leidde vervolgens tot een zeer tijdgebonden, in de termen van

Schinkel, 'culturistische' omschrijving door de commissie-Blok, met volzinnen over waarden en normen die we in Nederland noodzakelijk met elkaar delen. Dat veel poli-tici zo zeker, zo onreflexief en a-historisch denken te weten wat integratie is, zou voor wetenschappers een extra aansporing moe-ten zijn om Schinkels analyse van het debat ter harte te nemen en te bezien hoe je, door conceptueel afstand te bewaren, tot effectieve sociologische analyse in staat bent. Sociolo-gen moeten niet de politieke termen, laat staan de gangbare indicatoren van het beleid overnemen, maar kijken naar de veronder-stellingen van de dominante termen, en de effecten van het gebruik analyseren.

Dat nu heeft Willem Schinkel op voor-treffelijke wijze gedaan. *Denken in een tijd van sociale hypochondrie* is een proeve van sociale diagnose van een auteur die zichzelf en zijn lezers zeer serieus neemt. Maar wat voor type sociologie/sociale diagnose bedrijft hij nu precies en hoe serieus neemt hij het werk van collega's in zijn metasociologische analyse [oeps, weer een foute term, Schin-kel zou nooit over metasociologie spreken]? Juist omdat het integratiedebat zijn casus is, verdient deze vraag extra aandacht; niet al-leen inhoudelijk, maar ook qua gehanteerde wetenschappelijke stijl. Recentelijk is de bij-drage van nogal wat academici juist in deze discussie vaak immers tamelijk bedroevend, dat ben ik met Schinkel eens. *Reading for the best* lijkt als academisch principe nauwelijks meer te worden gebezigd. Schinkel daarente-gen doet dat wel, door voorbeeldige 'lezingen' van talloze filosofen en sociologen, waaron-der notoir moeilijke zoals Niklas Luhmann. Dat is een enorme prestatie – het boek kan dan ook worden gelezen als een reconstruc-tie van een paar eeuwen sociologie en sociale filosofie. Maar Schinkels stijl is soms ook bij-tend, sarcastisch en diskwalificerend; hij lijkt dan zelf niet altijd het beste te willen zien in zijn tegenstanders. Toch – vind ik – moeten we dat wel proberen. Ook de eerder genoem-de sociologen (inclusief Scheffer), die zich inderdaad bezondigen aan de ergste vormen

van culturisme, moeten we proberen te begrijpen en te waarderen. Schinkel is op zijn sterkst als hij dat wél doet, van hun fouten leert en eigen concepten ontwikkelt.

En concepten ontwikkelen, dat doet hij. Daardoor is het een propvol, soms wat hermetisch boek geworden. Toch is *reading for the best* in dit geval niet zo moeilijk, want het is een goed boek. Schinkel ontwikkelt sociologisch gereedschap om zich los te maken van de begrippen waarin het debat gevoerd wordt, met name de paradoxale kwestie dat het beleid gericht op 'integratie' in de samenleving, buitenstaanders effectief uitsluit. In deze diagnose staat de goedgegemunte term 'sociale hypochondrie' centraal; het is een adequate karakterisering van een zekere zwaarmoedigheid, zwaarlijvigheid [fout, dat is immers weer denken in termen van het sociaal lichaam] die in Nederland heerst; een samenleving [fout] die geen richting meer kent maar wel geobsedeerd is door groei – die obsessief het heden beziet, bevoelt, bevraagt en daarmee een sterke hang krijgt naar het verleden (dat wordt voorgesteld als beter, harmonischer, homogener). In mijn eigen woorden: we leven in zekere zin in een nostalgische tijd, iedereen heeft heimwee, ook al omdat velen zeggen zich niet meer 'thuis' te voelen. In het debat draait het meer en meer om een gebrek aan thuisgevoel, om een gevoel aan ontheemding. Met name bij autochtonen [fout] die het eerste en oudste recht op 'thuis', op de grond claimen, zo fraai verwoord door Schinkel met 'terrorativiteit'. Zij willen dat gasten zich enerzijds aanpassen, maar anderzijds zullen die gasten altijd gast blijven. In de heersende sociaal-hypochondrische stemming wordt de gasten stevig duidelijk gemaakt wat de nationale normen en waarden zijn. Deze worden enerzijds historisch gefundeerd (canon, nationaal geschiedismuseum) maar anderzijds zijn ze verrassend modern, of althans, van zeer recente datum: met name vrouwen- en homo-emancipatie worden immers als ultieme bewijzen van Hollandsheid opgevoerd.

Toch roept Schinkels' fraaie sociale diagnose ook vragen op. Hoe ziet het bijvoorbeeld met de 'temporaliteit' van deze hypochondrie? Hoe royaal of specifiek is Schinkels diagnose? Geldt zij alleen Nederland, alleen voor Nederland anno 2007? Schinkels datering luidt: vanaf 2000, waarbij hij 'rest-marxistisch' een link suggereert met de economische neergang van die tijd. Maar hoe adequaat is deze datering? Discursieve veranderingen richting assimilatie en conceptualisering van nieuwkomers als buitenstaanders zijn in Nederland toch al traceerbaar in de jaren negentig van de vorige eeuw?

Hoe dit ook zij, sociale hypochondrie kan opkomen als er geen toekomstbeelden, geen idealen meer zijn, als de aandacht zich massief op het heden richt. In de woorden van Schinkel: 'We zijn te bang om onze idealen te verwoorden – waar zouden we in deze tijd aan beginnen? – en zadelen daarom de ander op met de ondankbare taak eeuwig "buiten" te blijven.' Maar, zo vraag ik me af, is dat hodiecentrisme (met een vleugje nostalgie) per se aanleiding tot en een voldoende verklaring voor de zwaarmoedigheid? Het gekke is namelijk dat er – in reactie op migranten – tegelijkertijd sprake is van verheerlijking, van vreugdevolle idealisering van het heden; door de 'nieuwkomers' lijken we ons (eindelijk?) te realiseren hoe ideaal het hier (nog) is. Deze tijd lijkt soms wel één grote zelf-felicitering; we hebben zelfs een politieke partij die Trots Op Nederland is. Als 'Nederland gidsland' geen linkse connotaties zou hebben, zou rechts Nederland het nu letterlijk zo formuleren: wij gidsen de achterblijvers naar de moderniteit.

Velen menen dat we in Nederland in een ideale wereld leven maar, en daarin heeft Schinkel wel enigszins gelijk, in plaats van dat dit louter tot collectieve vrolijkheid stemt, hebben sommigen een zwaar gemoed, wellicht ook omdat zij vrezen dat het feest over is, dat er veel te verliezen is, et cetera. Het is naar mijn idee echter niet per se de *obsessie* met het heden die droevig stemt, maar

de *idealisering* ervan die inderdaad tot een soort bevrozing van *hic et nunc* leidt en tot een visie op de toekomst waarin het alleen maar minder kan worden. Het huidige Nederland wordt door linkse en rechtse nationalistische dolenthousiast omarmd – als een dikke identiteit waaraan nieuwkomers zich hebben aan te passen. Des te raadselachtiger is het hoe onder andere Bolkestein, Marijnissen en Scheffer kunnen menen dat “migranten niet weten waarin ze moeten integreren”, terwijl de kwestie mij, met Schinkel, veel eerder lijkt te zijn dat er nodig enige gaten in het zeer robuuste bouwwerk van de Nederlandse identiteit moeten worden geschoten, een hecht bouwwerk dat maakt dat nieuwkomers per definitie buitenstaanders blijven.

Dit leidt wel tot een laatste vraag met betrekking tot Schinkels sociale diagnose, namelijk naar haar eigen normativiteit. Als we het heden in Nederland niet willen idealiseren en daarmee essentialiseren (“zo doen we dat hier”; “dit is ‘de’ nationale identiteit” -> exit Maxima), betekent dit dan dat we machteloos staan in waarderingskwesties, in conflicten tussen mensen en tussen groepen, in strijd om normen en waarden? Dat lijkt me niet, maar Schinkel zou verder moeten uitwerken waarom zijn positie niet kwetsbaar is voor het relativismeverwijt. Of, preciezer: als ik zijn positie in eigen woorden samenvat tot stellingen zoals: “slechts sommige islamitische migranten nemen het niet zo nauw met vrouwenrechten”, “we moeten ons geen keuze laten opdringen tussen seksuele of religieuze rechten”, dan mogen deze uitspraken weldadig ogen in de hysterie van het Nederlandse debat, maar zijn bij nader inzien toch iets te gemakkelijk. In plaats van de problemen vooral kleiner te maken, te relativiseren, zo niet te bagatelliseren, zou ik liever zien dat Schinkel uitwerkt op grond waarvan we stelling kunnen en moeten nemen in soms moeilijke en pijnlijke botsingen tussen bijvoorbeeld religieuze en seksuele rechten. En als hij vindt dat sociologen geen stelling hoeven te nemen, zou hij behulpzaam kunnen zijn bij het verhelderen van wat meer en wat

minder serieuze waardenconflicten zijn, en hoe de samenleving [fout] op verschillende manieren met dergelijke conflicten om kan gaan (waarvan de assimilationistische er dus maar één is).

Nog kort over de ‘verrotte staat van de sociologie’ (p. 183) [alsof dat geen organicistische metafoor is, Schinkel!]. Dit lijkt me een Schinkeliaanse overdrijving, maar ik ben wel negatiever over de situatie van delen van de Nederlandse sociologie na lezing van zijn boek. Hij presenteert talloze voorbeelden van sociologen die zich schuldig maken aan culturisme, zoals het hanteren van nationalistische indicatoren (een fameus voorbeeld: de socioloog Koopmans beoordeelt de integratie van moslimmigranten in Nederland onder andere aan de hand van de mate waarin ze minder religieus worden!).

Maar ik zou niet alleen een diskwalificatie van veel integratiesociologie willen lezen bij Schinkel. Ik zou ook de vraag beantwoord willen zien waarom juist in Nederland de sociologie zelf meehelpt aan de constructie van migranten als buitenstaanders. Ligt dit bijvoorbeeld aan de sterke nexus in Nederland tussen wetenschap en beleid die niet, zoals sommigen menen, tot propaganda van het ‘multiculturalisme’ leidt maar, zoals Schinkel laat zien, tot een gedeelde taal en consensueel gehanteerde indicatoren die de wenselijkheid van assimilatie veronderstellen? Dat de beleids- en zelfs de straattaal sterk gesociologiseerd is geraakt in Nederland (actieve bewoners die over gebrek aan ‘sociale cohesie’ en de noodzaak van ‘integratie’ spreken) is mede een effect van deze nexus; dat sociologen vervolgens op hun beurt die beleidstaal weer overnemen, leidt tot een tamelijk vicieuze cirkel. Maar een van de materiële redenen waarom dit juist in Nederland gebeurt, moet wel worden onderkend: meer en meer worden onderzoeksvragen direct gedictieerd door de politiek (al dan niet via nwo-programma’s). In de vs of Frankrijk is dit veel minder het geval en wordt ófwel het beleidsdiscours op gepaste

afstand 'bevraagt', ófwel men ontwikkelt een geheel eigen vocabulaire dat nu juist veraf, zo niet haaks staat op het beleidsdiscours (denk aan de eigenaardige situatie dat juist in Frankrijk het differentiedenken zich ontwikkelde in de context van een Frans republikeinse régime dat voor nieuwkomers nog veel assimilatiever is dan de Nederlandse). Hoe dit ook zij, een andere verhouding tussen academie en beleid in Nederland is dringend gewenst omdat er inderdaad *something rotten* in het integratieonderzoek is.

Maar wat dan, tot slot, zou wel goede sociologie zijn? Dat is nog niet een, twee, drie uit Schinkels boek te destilleren. Zijn kritiek is zo *sophisticated*, dat het nooit goed lijkt te kunnen zijn. Analyses op individueel – geaggregeerd – niveau zijn verkeerd (hier

spreekt Schinkel beeldend over 'methodologische mensensmokkel') maar analyses op groepsniveau lopen ook al snel het risico van culturisme. Hoe het dan wel moet, verdient in zijn volgende boeken meer aandacht. Nu loopt hij een zeker risico vooral gelezen te worden als de theoretisch socioloog die laat zien hoe het empirisch niet moet. Maar hoe moet het empirisch dan wel? Schinkel kan zich verschrikkelijk boos maken (zie bijvoorbeeld zijn terecht vernietigende recensie van het boek van Sniderman en Hagendoorn in *Sociologie* 3 (3) 416-421), maar hij moet meer willen zijn dan ons kwade geweten [...][...][...]. Daarvoor is hij een te grote geest.

Jan Willem Duyvendak